

KADINLARIN İNSAN HAKLARI

Prof.Dr.Necla ARAT*

21. Yüzyıla şimdiden elektronik çağı, bilgi çağı gibi adlar takılıyor. Oysa 21. yüzyıl bir “İnsan Hakları Çağı” olmak zorunda.

İnsan Hakları, herkesin doğuştan varolduğu kabul edilen temel hak ve özgürlüklerini kapsıyor. Örneğin: “Bütün insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduklarını.....(Mad. 1); Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da herhangi bir başka ayırım gözetilmeksizin bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabileceklerini”(Mad. 2) dile getiriyor.

Dünyanın yarısını oluşturan kadınlar, acaba İnsan Haklarını ne ölçüde yaşıyorlar? Kadınların İnsan Hakları bir gerçek mi yoksa bir ütopya olmayı sürdürüyor mu? Bu sorulara Birleşmiş Milletler’in 1995 Gelişme Raporundan bazı çarpıcı örneklerle cevap verebiliriz.

- * Kadınlar dünyadaki iş yükünün üçte ikisini yüklendikleri halde, dünya gelirinden yalnızca yüzde on oranında pay alıyorlar.
- * Dünyadaki besin maddelerinin yüzde seksenini ürettikleri halde, dünyadaki mal varlığından yalnızca yüzde bir oranında pay alıyorlar.
- * Dünyadaki yoksul ve eğitimsiz 1.3 milyar insandan yüzde yetmişi kadın. Yani 600 milyon kadın okur-yazar bile değil. Gelişmekte olan ülkelerde 25 yaşın üzerindeki kadınların yarısından çoğu hiç okul yüzü görmemiş.
- * Kadınlar, her ülkede erkeklere oranla daha uzun süre çalışıyor, ama daha az para alıyorlar. Örneğin Kenya’nın kırsal kesimlerinde, erkeklerden üç saat daha fazla çalışıyorlar.
- * Kadın işçilerin ücretleri aynı işi gören erkeklere oranla yüzde otuz-kırk daha düşük. Görünmeyen ve de ödenmeyen kadın işgücü ise yılda onbir trilyon dolara ulaşıyor. Ev işine, çocuk yetiştirme-

* İ.Ü. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü.

ye, tarlada çalışmaya ücret ödenmediği için, dünya ekonomisinin her yıl onbir trilyon dolarlık kaybı var.

- * Demokratik sistemle yönetildiği öne sürülen ülkelerde seçmenlerden yarısı kadın, ancak kadınların meclislerdeki temsil oranları yüzde onbiri geçmiyor. Yeryüzündeki hükümetlerin yüzde 34'ünde en yüksek karar organı Bakanlar Kurulunda hiç kadın bulunmuyor. Devlet başkanlıklarının ise ancak on tanesi kadınların elinde bulunuyor. (Bu sayı 1988'de beş idi.)
- * Gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık yaşındaki kadınların yüzde 63'ü beslenme yetersizliği yüzünden kansızlık çekiyor. Oysa bu oran, gelişmiş ülkelerin aynı yaştaki kadınlarında yalnızca yüzde on.
- * Yılda kırk milyondan fazla kadın kürtaj oluyor. Bunlardan yarısı bebeklerini sağlıklı koşullar altında aldırarak zorunda kalıyorlar.
- * 1995'te dünyanın en yoksul ülkelerindeki 570 milyon kadının yaşam süreleri zengin ülke kadınlarından 20 yıl daha kısa.
- * Ana-babaların cinsiyet ayrımcılığı yapmaları yüzünden her yıl bir milyon kız bebek ölüme terk ediliyor.
- * Dünyada her yıl üç ila dört milyon kadın dayak yiyor. Yani, her dört kadından biri evdeki şiddetin kurbanı.

Bütün bu sayısal örnekler, ne yazık ki kadınların insan haklarının çiğnendiğini göstermekte. Bazı ülkelerde, kadınların yüzde 90'ının halâ okuma yazması yok. Güç ve sorumlulukları yok. Karar mekanizmalarına ve siyasal yaşama katılımları yok.

Oysa bilindiği gibi, 1975-85 arası Kadın On Yılı olarak belirlenmiş Eşitlik, Kalkınma ve Barış Dönemi olarak ilân edilmişti. Ama, 1970 yılında okur-yazar olmayan kadınların sayısı 543 milyon iken bu sayı 1985 yılında 597 milyona yükselmiştir. (Aynı sayı erkekler için 348 milyondan 352 milyona çıkmıştır.) Bütün bu haksızlıkları ve çarpıklıkları gören ve düzeltmek isteyen dünya kadınları, 1985-1995 arasında eğitim, sağlık, çalışma, siyaset, hukuk, din, bilim ve sanat alanlarında **ikinci** ve aşağı cins olarak bırakılmış olmalarının nedenlerini araştırdılar. Bu durumu değiştirmek, toplumsal-siyasal yaşama **kadın bakış açısı** ile bakıp bir **yeniden-yapılanmayı** gerçekleştirmek için stratejiler, eylem planları, eyleme çağrı platformları oluşturdular.

Kadınlar şimdi toplumdaki yerlerini iyileştirmeyi, eğitim-öğrenim ve tüm diğer hizmetlerde eşit fırsat ve olanaklara sahip olmayı, gerçek anlamda **eşitliği**, yani **Kadınların İnsan Hakları'nı** istiyorlar. Bunun önemli bir ön koşulunun ise, toplumdaki kız çocuklara **öteki cins**'le (erkeklerle) eşit geli-

şebilmelerini sağlayacak desteğin verilmesi olduğunu biliyorlar. (Bkz. Kız çocuk, geleceğe dönük bir yatırım, UNICEF 1991, s.7).

Bugün değişik toplumlarda kız çocukların daha düşük bir statüye sahip olmaları, hak, olanak ve ayrıcalıklardan ailenin ve toplumun kaynakları üzerinde birinci öncelik hakkına sahip erkek-çocuk kadar yararlanmamaları; ayrıca eşitlikçi olmayan davranışlara küçük yaşlarda tanık olup bu durumu içselleştirmeleri; daha sonra da bir türlü aşamamaları, kadınların şu anda içinde buldukları toplumsal ve ekonomik koşulların nedeni olarak görülüyor. (Bkz. agk. s.8).

Son yıllarda yapılan araştırmalarda da, cinsiyetçi-ayrımcılığın, adet, yasa ve toplumsal uygulamaların, çoğu toplumlarda kız çocukları "ikinci sınıf varlık" durumuna soktuğunu; örneğin besin maddelerinin dağılımı, ev-içi görevlerin paylaşılması, sağlık ve eğitim olanaklarını elde etme vbg. konularda ailenin hemen hemen her zaman erkek çocuklarını kolladığını gösteriyor. (Bkz. agk. s.11). Oysa, kız çocukların içinde buldukları koşulların değiştirilmesi ve onlara yönelik yatırımlara yönelmesi gelecekte kadınlara daha eşitlikçi bir konum ve rol sağlayabilecektir. Bu nedenle, kız çocukların üretken ve kendine güvenli genç kadınlara dönüşmelerine olanak sağlayacak bir ortamın yaratılması, kız çocuklarla ilgili eşitsiz ve olumsuz durumun tersine çevrilmesi, en üst düzeyde siyasal öncelik taşıyan bir konu olduğu kadar, bir ülkenin yapabileceği en verimli yatırım ve İnsan Haklarının gereğidir de.. (Bkz. agk. s.14, 27).

İşte bu gerekim yerine getirilmediği için kadınlar, dünyanın her tarafında en az erkekler kadar ya da daha fazla çalışıyorlar. Örneğin Asya ve Afrika'da yapılan araştırmalara göre, kadınlar erkeklerden ortalama 13 saat daha fazla çalışmakta...

Dünya kadınlarının yüzde 41'i (828 milyonu) ekonomik olarak etkin yüzde 10-20'si ekonomik olarak üretken ama işgücü içinde sayılmıyor. Örneğin: yemek pişirmek, iş işlemek, bez, halı, kilim, sepet dokumak onların işi... Ancak bu işlerin kârını elde edemedikleri gibi denetleyemiyorlar da. Kısacası, bütün dünyada cinsiyete dayalı katı bir iş bölümü ve cinsiyete göre bölünmüş bir işgücü piyasası var.

Yönetimler, kadınların çalışmalarını ekonomik üretim çerçevesinde değerlendirmemeleri bir yana, dikkate de almıyor. Oysa, kadınların tarımdaki, ev işlerindeki ücretsiz çalışmaları dikkate alınıp işgücü istatistiklerine dahil edilse, işgücündeki gerçek payları daha önce gördüğümüz gibi, erkeklerinki kadar, hatta daha fazla olacaktır.

Hemen hemen her zaman kadınlara ve kızlara, erkeklere ve erkek çocuklara oranla daha az yatırım yapıldığı bir gerçek. Örneğin, okula kayıt oranları bunun çarpıcı bir göstergesi. İlk ve orta öğretim düzeylerinde tüm

öğrencilerin yüzde 55'i halâ erkek. Kızların oranı giderek yükseliyor ama, bu ağır ilerleyen bir yükselmeye. Mesleki ve teknik eğitimde kızlar, ancak üçte bir oranında yer alıyolar. Okutulan dersler ise hep "geleneksel kadın" imgesini pekiştirip "kadına özgü olduğu düşünülen" nitelikleri işliyor.

Dünyanın pek çok yerinde doğurganlık yüksek olmaya devam ediyor. Aynı zamanda çok ciddi bir ekonomik gerileme de var. Hızlı nüfus artışı, sağlık ve eğitim alanında yapılabilecek düzeltmeleri ne yazık ki engelliyor. 2060'larda dünyada 11-12 milyar insan olacağı düşünülüyor.

1945'te 4.8 olan doğurganlık oranı 1990 da 3.4'e düşmüş ama yaşam beklentisi uzadığı için nüfus artışı halâ çok hızlı.

Türkiye'de de doğurganlık oranı son 30 yılda büyük ölçüde düşmesine karşın, halâ 2.7'dir. (1993) Gebeliği önleme yöntemlerini en çok kullanan ülkelerden biri olduğumuz halde (yüzde 62.6 oranında) bazı bölgelerimizde hızlı nüfus artışını düşürebilmiş değiliz. Doğu ve Güney Doğu'da kadınlar ortalama 7.3 çocuk doğuruyorlar. Ülkemizde her 100.000 kadından 132'si doğumda ölüyor. Bu sayı, Yunanistan'da 100 binde 12, Portekiz'de 100 binde 15, İspanya'da 100 binde 10, Fas'ta 100 binde 300, Sudan'da 660, Pakistan'da 600.....

Kadınlar, bütün dünyada sağlık hizmetlerinde apaçık bir yatırım eşitsizliği yaşıyorlar. Özellikle az gelişmiş ülkelerde kızların sağlığına erkeklerinkine göre daha az önem veriliyor. Kadınlar, gebelik, doğum ve aile planlaması hizmetlerini nadiren elde ediyorlar. Bu hizmetlerin eksikliği, her yıl yaklaşık yarım milyon kadının yaşamına mal oluyor.

Gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık yaşındaki kadınların ölüm nedenleri arasında kanamalar yüzde 25'lik bir oranda yer alıyor. Çünkü kadınların çoğunun doğum esnasında eğitimli ebe ya da doktor desteği yok. Gelişmiş ülkelerde 23-30 yaş arası 7 yıl olan doğurganlık dönemi, gelişmekte olan ülkelerde 15-37 yaş arasındaki 22 yılı kapsıyor.

Oysa, kadınlara doğurganlıklarını düzenleyici olanaklar sağlandığı zaman, aslında onlara yaşamlarını biçimlendirme fırsatı da verilmektedir. Ekonomik ve toplumsal katılımda da kadınlar halâ çok gerilerde.... Kadınlar ücret düzeyi ve statüsü en düşük işlerde çalıştıkları için, ekonomik eşitsizlikler de sürüp gidiyor. Yönetimler, kadınların öncelikli olduğu etkinliklere ya hiç destek vermiyor ya da pek az destek sağlıyorlar.

Kadınların ürettikleriyle aldıkları ücretler arasında büyük bir denge-sizlik sürüp gidiyor. Kadınlar, erkeklerle aynı işi yaptıkları zaman bile, dünyaya düzeyinde yüzde 30-40 daha düşük ücret alıyorlar. Ekonomik koşullar bozulduğu, uyum ve denge programlarının gerektirdiği tasarruflar uygulandığı zaman, işgücünden ilk önce kadınlar çıkarılıyor.

Ülkemizde kadın işgücü oranı, 1997 yılı itibarıyla kentlerde yüzde 16.1, kırsal kesimde yüzde 36.9 Türkiye'nin hızlı kalkınabilmesi için kadın işgücünün kalkınma sürecine katılması gerekiyor. Ülke genelinde erkekler için yüzde 69.9 olan işgücüne katılım oranı, kadınlarda halâ yüzde 25.2 düzeyinde...

Çalışan kadın sayısının 6.5 milyona yükselmesi, kadının mutfaktan çıkarak, geleneksel sektörlerden kurtarılması ve edilgen işgücünün ekonomiye kazandırılması önem taşıyor.

Dünya ülkelerinin çoğunda yönetimler genellikle kadınlarla ilgili konuları ve kadınların çıkarlarını ana kalkınma politikaları içine almıyorlar. Pek çok ülkede halâ kadın-erkek eşitliğini reddeden yasalar var. Hukuksal eşitliğin sağlandığı yerlerde bile, yasalara uyulmaması nedeniyle **olgasal eşitlik** yok. Ülkemizde de ev içinde yani ailede erkek, egemen ve üstün konumdadır. Bu nedenle, evli kadının birey olma hakkı, karar vericiliği sınırlanmıştır. Medeni Kanunumuzun cinsler arası eşitlik ilkesine uygun biçimde yenilenmesi ve Anayasa'nın 10. Maddesine "Erkeklerin ve Kadınların eşit haklara sahip olduğunu" açıklayan bir fıkranın eklenmesi şarttır. Ayrıca, eşitlikçi bir mal rejimine, boşanmış kadınları koruyacak bir sisteme ivedi gereksinme vardır.

Kadınlar, bütün dünyada erkek egemen mesleklerde hiyerarşinin en alt kademelerinde çalıştırılıyorlar. İktidar, politika ve karar verme mekanizmalarındaki temsilleri çok zayıf. Dünyadaki 178 ulusal parlamentonun 40.500 üyesinin ancak yüzde onbiri kadın. Devlet başkanlarının, büyük şirketler ve uluslararası kuruluşlardaki üst düzey pozisyonların yüzde 5'inden daha azı kadınlarca yürütülüyor. Amerika Birleşik Devletlerinde en üst düzeydeki 1000 şirketten yalnızca 2'si kadınlar tarafından yönetiliyor.

Avrupa Birliği'ndeki en önemli üçyüz görevin yalnızca yüzde birini kadınlar üstlenmiş durumda. Türkiye'de eğitim ve öğretim alanında çok sayıda kadın öğretmen olduğu halde, okul müdürü, yani yönetici olan kadınlarımızın oranı çok düşük. Millî Eğitim Bakanlığı merkez örgütünde üst yönetici kadın hiç yok. 14 genel müdürden yalnızca biri kadın. (Kız Teknik Öğretim Genel Müdürü). Sayıları 74'e ulaşan üniversitelerimizin yalnız birinde kadın Rektör var. Özel sektördeki en büyük işletmelerimizin ancak 6'sında üst düzey yönetici kadın var. DİE'nin 1998 verilerine göre, mesleklerdeki girişimci, müdür ve üst kademe yönetici kadınların oranı yüzde 8.6, Genel Müdür Yardımcısı statüsünde görev yapan kadın oranı ise yalnızca binde 62.

Kadınlarımız siyasal mekanizmalarda da çok sınırlı sayıda temsil ediliyorlar. 1991 seçimleri sonucunda parlamentoya giren 450 milletvekilinin yalnız yüzde 1.08'i kadın idi. Yani, Parlamento'da 8 kadın milletvekili, kabinede 2 kadın Bakan ile temsil ediliyorduk. O güne kadar, 6 kadın farklı

hükümetlerde Bakanlık görevi üstlenmiş bulunuyordu. 1993-1996 arasında bir kadın Başbakanımız oldu. Son genel seçimde parlamenter sayısı, 550'ye çıkarken kadın milletvekili sayısı 13 de kaldı. Kabine de 3 kadın Bakan yer aldı. Kadınlar TBMM'de yüzde 2.04 oranında yer almış oldular. Yani, "Sınırlı temsil olayı devam ediyor."

Bütün bunlara ek olarak kadınlar, insan haklarına aykırı bir başka durumu da, genellikle gizlenen aile içi şiddet olaylarını da yaşıyorlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi "Yaşamak, özgürlük ve kişisel güvenlik herkesin hakkıdır" diyor. (Mad. 3) Ve ekliyor "Hiç kimse kötü, insanlık dışı ya da aşağılayıcı işlem ve ceza görmemelidir."

Ama, kadınlar ve kızlar, cinsiyetleri yüzünden dünyanın her tarafında, şiddetle, dayak, cinsel istismar, cinsel taciz, aile içi tecavüz, ensest ve benzeri türden insanlık dışı işlemlerle karşılaşılıyorlar. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nca yaptırılan bir araştırmaya göre, ülkemizde kadınların yaklaşık yüzde 34'ü eşlerinden dayak yiyor. Kırsal kesimde kocalarının fiziksel şiddetine maruz kalan kadınların oranı yüzde 32.1 iken, kentlerde bu oran yüzde 35.6'ya ulaşıyor.

Gerek dünyadan gerekse ülkemizden verdiğimiz örneklerin gösterdiği gibi, Kadınların İnsan Hakları sürekli olarak çiğnenmekte. Bu nedenledir ki Pekin (Beejing) **Dördüncü Dünya Kadın Konferansı**'nın sonuç bildirgesinde şu görüşler vurgulanıyor:

- * Kadın Hakları İnsan Haklarıdır.
- * Doğurganlıkları başta olmak üzere kadınlar kendi sağlıklarıyla ilgili konularda karar verme hakkına sahiptir.
- * Kadınların liderlik konumlarına gelmeleri, çatışmaların çözümleri ve her düzeyde barışın sürekliliği için gereklidir.
- * Kadın ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kalkması için gerekli tüm önlemler alınmalıdır.
- * Kadına ekonomik kaynaklar, kredi, mesleki eğitim, enformasyon, iş piyasaları, bilim ve teknik alanlarında eşit fırsatlar tanınmalıdır.
- * Eşitliğe yönelik tüm etkinliklere erkeklerin tam katılımı teşvik edilmelidir.
- * Kadınlara ve kız çocuklara yönelik her tür şiddetten kaçınılmalı ve şiddet önlenmelidir.

KAYNAKLAR

Kız Çocuk, Geleceğe Dönük Bir Yatırım, UNICEF 1991.

Women a World Survey, Ruth Leger Sivard, Second Edition, 1995.

Dördüncü Dünya Konferansı Türkiye Ulusal Raporu, 1994.

Pekin Bildirisi, 1995.

Women in Statistics, Turkey 1995 Directorate General on the Status and Problems of Women.

Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Md., Kasım 1998, Ankara.